

1 VÝZNAM A DRUHY OPRAVNÝCH PROSTŘEDKŮ

Aby bylo možné pro potřeby této monografie komplexně uchopit problematiku institutu dovolání v rovině ústavněprávních rozměrů, je v kontextu opravných prostředků úvodem nutné vymezit základní pojmové prvky opravných systémů. Nejprve tak bude definována teoretická rovina smyslu a účelu opravných systémů, které jsou charakteristické pro naši právní kulturu, na ni pak naváže vymezení konkrétních opravných prostředků podle platné právní úpravy, tzn. podle zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský soudní řád“ či „o. s. ř.“). V rámci uvedeného vymezení bude čerpáno především z odborné literatury k opravným prostředkům, resp. dovolání¹ a rozsáhlé judikatury Ústavního soudu ČR (dále jen „Ústavní soud“)² a Evropského soudu pro lidská práva (dále též „ESLP“).³

1.1 Opravné systémy obecně

Již v ustanovení § 1 o. s. ř. je upraven postup soudu a účastníků v občanském soudním řízení tak, aby byla zajištěna spravedlivá ochrana soukromých práv a oprávněných zájmů účastníků, jakož i výchova k dodržování smluv a zákonů, k čestnému plnění povinností a k úctě k právům jiných osob, což lze zajisté subsumovat pod základní principy právního státu. Její nezbytnou součástí je jak předvídatelnost práva, tak i legitimní předvídatelnost postupu orgánů veřejné moci v souladu s právem

¹ Např. SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMULÁKOVÁ, Klára a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. Praha: C. H. Beck, 2014, nebo ŠTEVČEK, Marek. *Civilné právo procesné*. 3. vydání. Bratislava: Eurokodex, 2014, a ŠMEHLÍKOVÁ, Renáta. *Současná česká právní úprava dovolání a její srovnání s právní úpravou rakouskou*. Rigorózní práce. 2005. Brno.

² Viz např. náleží Ústavního soudu ze dne 11. února 2004, sp. zn. Pl. ÚS 1/03, náleží Ústavního soudu ze dne 27. března 2003, sp. zn. IV. ÚS 690/01, náleží Ústavního soudu ze dne 13. prosince 2007, sp. zn. II. ÚS 2070/07, nebo náleží Ústavního soudu ze dne 13. března 2013, sp. zn. I. ÚS 1312/11.

³ Rozsudek ESLP ve věci *Delcourt proti Belgii* ze dne 17. ledna 1970, stížnost č. 2689/65, rozhodnutí senátu ze dne 19. prosince 1997 ve věci *Brualla Gómez de la Torre proti Španělsku*, stížnost č. 26737/95, rozhodnutí senátu ze dne 19. června 2001 ve věci *Kreuz proti Polsku*, stížnost č. 28249/95, rozhodnutí první sekce ze dne 9. ledna 2003 v případě *Šiškov proti Bulharsku*, stížnost č. 38822/97, § 84, nebo rozhodnutí druhé sekce ze dne 9. listopadu 2004 ve věci *Marpa Zeeland B.V. and Metal Welding B.V. proti Nizozemsku*, stížnost č. 46300/99.

a zákonem stanovenými požadavky.⁴ Z uvedeného vymezení tak mimo jiné vyplývá, že je zásadním významem civilního procesu zjištění pravdivého skutkového stavu věci, který je pak stěžejním podkladem celého sporu.⁵ Pro samotný soud je jeho zjištění v řadě případů velmi nesnadné.⁶ Předně je povinen z (ne vždy zcela jasných) přednesů protistran, v nichž každá zpravidla tvrdí, že je v právu, zjistit rozhodné skutečnosti tak, jak se podle pravdy udály. V případě, že se soudu, který ve věci rozhoduje, podaří tuto překážku překonat, je následně povinen prostřednictvím formálního procesu dotčený případ správně subsumovat pod příslušnou právní normu a ve věci vydat rozhodnutí.

Na druhou stranu je nutné mít na paměti, že i soudy jsou obsazeny „pouze“ lidmi – soudci, kteří v konkrétních věcech autoritativně rozhodují o právech a povinnostech fyzických nebo právnických osob. Každá lidská činnost, včetně té nejsostifikovanější a nejprestižnější, jakou je dozajista výkon funkce soudce, vykazuje určitou chybovost, neboť se do práva jakožto systému abstraktních norem dostává lidský faktor.⁷ Proto je žádoucí, aby součástí soudního systému byly vybudované kontrolní mechanismy, které by vyhledání a nápravu případných chybných rozhodnutí umožnily, čímž současně dochází i k posílení garance jejich správnosti.

Vzhledem k hypotetické omylnosti soudců může být soudní rozhodnutí postiženo jak vadami skutkovými, tak i vadami právními (vady procesní nebo vady chybné aplikace norem hmotného práva). V této souvislosti je také třeba pamatovat na to, že do civilního procesu vstupují účastníci řízení, z nichž bude obvykle alespoň jeden (neskončí-li řízení smírem nebo zastavením) rozhodnutí ze subjektivního hlediska považovat za nesprávné. Přezkoumání rozhodnutí soudu v rámci kontrolních mechanismů je ovšem nejen v zájmu účastníků řízení, ale i celé společnosti, aby bylo výsledkem soudního řízení vždy jen rozhodnutí skutkově správné, zákonné a spravedlivé. Vzhledem k nezávislosti soudnictví jako ústavně garantovanému aspektu

⁴ Srov. náleží Ústavního soudu ze dne 13. března 2013, sp. zn. I. ÚS 1312/11, náleží Ústavního soudu ze dne 27. března 2003, sp. zn. IV. ÚS 690/01, nebo náleží Ústavního soudu ze dne 13. prosince 2007, sp. zn. II. ÚS 2070/07.

⁵ Má-li být splněn jeden z účelů soudní jurisdikce, totiž požadavek „výchovy k zachování zákona (...), k účtě k právům spoluobčanů“ (§ 1 o. s. ř.), je zcela nezbytné, aby rozhodnutí obecných soudů nejen odpovídala zákonu v meritu věci a byla vydávána za plného respektu k procesním normám, ale aby také odůvodnění vydaných rozhodnutí ve vztahu k zmíněnému účelu odpovídalo kritériím daným ustanovením § 157 odst. 2 *in fine*, odst. 3 o. s. ř., neboť jen věcně správná (zákonu zcela odpovídající) rozhodnutí a náležitě, tj. zákonem vyžadovaným způsobem odůvodněná rozhodnutí naplňují – jako neoddělitelná součást „stanoveného postupu“ – ústavní kritéria plynoucí z Listiny (čl. 38 odst. 1). Obdobně jako ve skutkové oblasti i v oblasti nedostatečně vyložené a zdůvodněné právní argumentace nastávají obdobné následky vedoucí k neúplnosti a zejména k nepřesvědčivosti rozhodnutí, což je ovšem v rozporu nejen s požadovaným účelem soudního řízení, ale též se zásadami spravedlivého procesu (čl. 36 odst. 1 Listiny), jak jim Ústavní soud rozumí (náleží Ústavního soudu ze dne 16. března 2006, sp. zn. III. ÚS 202/05).

⁶ BULÍN, Hynek. *Dovolání podle práva československého, německého a francouzského*. Brno – Praha: Nakladatelství „Orbis“ Praha XII, 1935, s. 5–10.

⁷ K tomu blíže též WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena, FRINTOVÁ, Dita. *Apelace, kasace, revize v civilním procesu*. In PAUKNEROVÁ, Monika, TOMÁŠEK, Michal a kol. *Nové jevy v právu na počátku 21. století. IV. Proměny soukromého práva*. Praha: Karolinum, 2010.

právního státu je však nutné dbát na to, aby kontrolní mechanismy existovaly přímo v soudní soustavě.⁸

1.2 Jednotlivé druhy opravných systémů

V rámci teorie práva civilního procesu⁹ můžeme definovat tři základní opravné systémy, které je možné nalézt v evropských zemích a které se pak při konstrukci a definování opravných prostředků, jakož i počtu instancí využívají. V rámci diferenciacie opravných systémů je rozhodující rozsah přezkumné činnosti, rozsah práv a povinností účastníka a způsob rozhodování. Tyto systémy se pak promítají do jednotlivých opravných prostředků, a v tomto kontextu je proto nutné zdůraznit, že se mohou při tvorbě opravných prostředků prvky předmětných systémů odrážet i v podobě kombinací. Obvykle se v rámci konstrukce opravných prostředků objevují kombinace systému apelačního a kasačního nebo systému apelačního a revizního. Systém apelační bývá pro svůj široký rozsah přezkumu používán při konstrukci rozhodování soudu druhého stupně. Systém kasační, případně systém revizní, potom bývá typicky promítnut do systému rozhodování vrcholných soudů.

Systém apelační

Apelační opravný systém je z hlediska přezkumu nejširší. Umožňuje účastníkovi řízení, aby se domáhal přezkumu soudního rozhodnutí jak z hlediska skutkových okolností, tak po stránce právní. Instančně vyšší soud není v tomto systému skutkovým ani právním stavem napadeného rozhodnutí vázán, a může ho tudíž z obou těchto hledisek přezkoumat. V rámci přezkumu proto soud vyšší instance může dojít k úplně jiným zjištěním než soud, jehož rozhodnutí přezkoumával. Na základě výsledků přezkumu pak může instančně vyšší soud rozhodnutí zrušit, potvrdit nebo změnit.

Apelační opravný systém můžeme dále vnitřně diferencovat na systém úplné apelace a systém neúplné apelace. Hlavní rozdíl mezi těmito apelačními systémy spočívá v možnosti soudu přihlédnout k novým skutečnostem a důkazům. V rámci úplné apelace mohou účastníci v řízení před apelačním soudem uplatňovat zcela nové skutečnosti a důkazy, ke kterým může soud přihlédnout a promítnout je do svého rozhodnutí. V rámci apelace neúplné tomu tak není a účastníci řízení nové skutečnosti ani důkazy uplatňovat zpravidla nemohou a soud zároveň k těmto skutečnostem nebo důkazům nemůže přihlížet. Uvedené však neznamená, že by druhostupňový soud nemohl dojít k jiným skutkovým závěrům. K těmto závěrům však

⁸ Srov. nálezy Ústavního soudu ze dne 9. července 1998, sp. zn. III. ÚS 206/98.

⁹ Blíže např. SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMULÁKOVÁ, Klára a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. Praha: C. H. Beck, 2014, nebo ŠTEVČEK, Marek. *Civilné právo procesné*. 3. vydání. Bratislava: Eurokodex, 2014.

musí dojít jen na základě takových skutečností a důkazů, které strany uplatnily již v řízení před soudem prvního stupně.

Apelační systém umožňuje v rámci opravných prostředků velmi široký rozsah přezkumu. V rámci úplné apelace je tento systém v podstatě neomezený a poskytuje soudu druhého stupně ohledně skutkových okolností jak možnost komplexního přezkumu, tak i možnost provedení dalších důkazů.

System kasační

Kasační systém se nevyznačuje tak širokým spektrem rozsahu přezkumu jako systém apelační. Soud může napadené rozhodnutí přezkoumávat pouze po právní stránce, nikoliv po stránce skutkové. Na rozdíl od apelačního opravného systému¹⁰ pak nemůže účastník v řízení před kasačním soudem ani uplatňovat nové skutečnosti a důkazy a soud zároveň k těmto novým skutečnostem nebo důkazům nemůže přihlídnout. Kasační soud tedy napadené rozhodnutí přezkoumává pouze po stránce právní, tzn. z hlediska toho, zda nedošlo v předchozím řízení k porušení hmotného nebo procesního práva. Na základě přezkumu pak může kasační soud napadené rozhodnutí jedinečně potvrdit nebo zrušit.

System revizní

Posledním základním systémem opravných prostředků je systém revizní. Tento systém je v zásadě postaven na stejných základech jako systém kasační. Napadené rozhodnutí revizní soud posuzuje pouze po právní stránce, tzn. zda v řízení před soudem nižší instance nedošlo k porušení hmotného nebo procesního práva. Oproti kasačnímu systému se však liší jedním zásadním rozdílem, a to tím, že může soud vyšší instance napadené rozhodnutí i změnit. Změnit rozhodnutí však může pouze za situace, pokud je zjištěný skutkový stav pro změnové meritorní rozhodnutí způsobilý. Kdyby tomu tak nebylo, musel by soud rozhodnutí zrušit a vrátit zpět soudu nižšího stupně k dalšímu řízení. Možnosti rozhodnutí jsou tak stejné jako v systému apelačním, možnosti přezkumu pak stejné jako v systému kasačním. Revizní systém je tak určitým souběhem systému apelačního a kasačního.

1.3 Opravné prostředky v civilním procesu

Jak již bylo výše uvedeno, kontrolní mechanismy musejí být budovány výlučně v rámci soudní soustavy, a nelze tudíž připustit, aby přezkum soudních rozhodnutí podléhal orgánu mimo tuto soustavu. Vnitřní kontrolní mechanismus, jehož podstata se vždy odvíjí od základních prvků určitého opravného systému,¹¹ se pak

¹⁰ Konkrétně systému úplné apelace.

¹¹ Případně kombinací několika opravných systémů.

realizuje prostřednictvím jednotlivých opravných prostředků, jejichž podáním se tento mechanismus, respektive opravné řízení, v rámci vnitřní struktury soudní soustavy spustí. Napadené soudní rozhodnutí pak (prostřednictvím instančního postupu) přezkoumává vyšší soudní instance.

Opravný prostředek můžeme definovat jako procesní úkon, jehož prostřednictvím může aktivně legitimovaný účastník řízení¹² iniciovat opravné řízení, ve kterém bude přezkoumáváno opravným prostředkem napadené rozhodnutí. Stěžejním momentem v rámci systému opravných prostředků je skutečnost, zda právo na opravný prostředek je z hlediska ústavněprávních modalit nárokové.

V Ústavě¹³ právo na opravný prostředek výslovně upraveno není. Právo na opravný prostředek v rámci civilního soudnictví pak není (tzn. vyjma trestního řízení) zakotveno ani v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (dále též „Úmluva“).¹⁴ Konečně právo na opravný prostředek nevyplývá ani z ustálené judikatury Ústavního soudu, který konstatoval: „Z ústavněprávního hlediska není soudní řízení povinně dvoustupňové, s výjimkou věcí trestních, u kterých tento požadavek vyplývá z čl. 2 Protokolu č. 7 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod. Jednostupňové soudnictví, zejména pak ve věcech objektivně bagatelního významu, tedy nikterak nevybočuje z ústavních mezí.“¹⁵ Na tento nálezn byl později navázáno dalším nálezem Ústavního soudu, který konstatoval, že „[j]ednoinstanční soudní přezkum není v rozporu s principem proporcionality s ohledem na požadavky, jež v tomto kontextu vyplývají z čl. 1 Ústavy a čl. 36 odst. 1 Listiny“.¹⁶ Z hlediska institutu dovolání lze pak ještě

¹² Z hlediska vymezení účastenství to může být podle § 90 o. s. ř. žalobce nebo žalovaný a podle § 6 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o zvláštních řízeních soudních“) navrhovatel a ten, o jehož právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno, nebo navrhovatel a ten, kterého zákon za účastníka označuje.

¹³ V Listině základních práv a svobod je k opravným prostředkům v kontextu čl. 40 odst. 5 uvedeno, že zásada *ne bis in idem* nevylučuje uplatnění mimořádných opravných prostředků, je-li to v souladu se zákonem. Toto se však žádným způsobem nedá vykládat v tom smyslu, že by se snad mohlo jednat o ústavní garanci opravného prostředku, a to ani řádného, ani mimořádného. Dotčené ustanovení navíc dopadá pouze na trestní proces, nikoliv na proces civilní.

¹⁴ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod byla vyhlášena ve Sbírce zákonů sdělením federálního Ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb. Úmluva vstoupila v platnost na základě svého čl. 66 odst. 2 dnem 3. září 1953. Pro Českou a Slovenskou Federativní Republiku vstoupila v platnost v souladu s čl. 66 odst. 3 dne 18. března 1992. V současné době je aplikována ve znění 14. dodatkového protokolu. Již dodatkový protokol č. 7 však ve svém čl. 2 zakotvil právo na odvolání do trestního řízení. Podle čl. 2 odst. 1 tohoto protokolu má totiž každý, koho soud uzná vinným z trestného činu, právo dát přezkoumat výrok o vině nebo trestu soudem vyššího stupně. Výkon tohoto práva včetně důvodů, pro něž může být vykonáno, stanoví zákon. Článek 2 dotčeného protokolu pak ve svém druhém odstavci dále uvádí, kdy toto neplatí, když stanoví, že jsou z tohoto práva v případě méně závažných trestných činů, které jako takové kvalifikuje zákon, nebo jestliže byla příslušná osoba souzena v prvním stupni nejvyšším soudem nebo byla uznána vinnou a odsouzena na základě odvolání proti osvobozujícímu rozsudku, přípustné výjimky.

¹⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 18. června 2001, sp. zn. IV. ÚS 101/01.

¹⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 10. října 2002, sp. zn. III. ÚS 173/02.

doplnit rozsudek Evropské soudu pro lidská práva,¹⁷ ze kterého nevyplývá nárok na podání dovolání či jiného mimořádného opravného prostředku.

Z uvedených argumentů vyplývá, že ústavně zaručené právo na opravný prostředek v rámci civilního procesu není, a jednostupňové soudní řízení tak z ústavněprávního pohledu ob stojí.¹⁸ To samozřejmě nelze vykládat ve smyslu, že by absence opravných prostředků byla žádoucí, právě naopak. Jak již bylo uvedeno výše, každá lidská činnost, tzn. i soudní rozhodování, vykazuje určitou chybovost, a je tudíž vhodné ji ve veřejném zájmu podrobit přezkumu. S tím pak souvisí otázka, jak přezkumný systém nastavit, respektive jaké spektrum opravných prostředků účastníkům řízení poskytnout. V tomto kontextu zároveň platí, že jsou-li mimořádné opravné prostředky právním řádem připuštěny, nemůže se rozhodování o nich ocitnout mimo ústavní rámec ochrany základních práv jednotlivce, tzn. především práva na spravedlivý proces.¹⁹

Při konstrukci jednotlivých opravných prostředků vybudovaných na zásadách opravných systémů je nutné primárně vycházet z obecného účelu opravných prostředků, jímž je umožnění přezkumu konkrétního soudního rozhodnutí. Vedle toho je však nepochybně třeba sledovat především proporcionální poměr mezi nastolením právní jistoty na straně jedné a snahou o odstranění skutkových a právních vad na straně druhé.²⁰

V praxi je nezbytné opravné prostředky nejprve rozlišit z hlediska jejich teoretických východisek. Právní teorie²¹ opravné prostředky již tradičně rozlišuje na řádné a mimořádné. Kritériem rozlišení řádnosti a mimořádnosti opravných prostředků je pak právní moc. Zatímco řádné opravné prostředky směřují proti rozhodnutí, které právní moci dosud nenabýlo, a v důsledku jejich podání právní moc ani nenastane, mimořádné opravné prostředky se podávají proti rozhodnutím, která již pravomocná jsou.²²

Řádné opravné prostředky mají ve vztahu k právní moci napadeného rozhodnutí suspenzivní (odkladný) účinek, kdežto mimořádné opravné prostředky tento účinek zpravidla nemají. Uvedená odlišující kritéria pak lze shrnout tak, že v důsledku úspěšného podání mimořádného opravného prostředku může dojít ke změně nebo zrušení již pravomocného rozhodnutí, a tím i k zásahu do právní jistoty účastníků konkrétního právního vztahu. Tyto závěry je při tvorbě opravných prostředků nutné bezpodmínečně zohlednit. Určitá východiska pregnantně shrnul Ústavní soud,²³ když ve svém nálezu konstatoval: „Žádný právní řád není a nemůže být z pohledu

¹⁷ Rozsudek ESLP ze dne 17. ledna 1970 ve věci *Delcourt proti Belgii*, stížnost č. 2689/65.

¹⁸ Srov. nálezy Ústavního soudu ze dne 11. října 2016, sp. zn. II. ÚS 849/16.

¹⁹ Viz např. nálezy Ústavního soudu ze dne 11. února 2004, sp. zn. Pl. ÚS 1/03.

²⁰ Srov. WINTEROVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní*. 6., aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2011, s. 61.

²¹ Tamtéž, s. 457–458.

²² BUREŠ, Jaroslav, DRÁPAL, Ljubomír. *Dovolání podle občanského soudního řádu*. Praha: C. H. Beck, 1994, s. 3.

²³ Nález Ústavního soudu ze dne 6. listopadu 2003, sp. zn. III. ÚS 150/03.

soustavy procesních prostředků k ochraně práv, jakož i z pohledu soustavy uspořádání přezkumných instancí budován ad infinitivum. Každý právní řád generuje a nutně musí generovat i určitý počet chyb. Účelem přezkumného, resp. přezkumných řízení může reálně být takováto pochybení aproximativně minimalizovat a nikoli beze zbytku odstranit. Soustava přezkumných instancí je proto výsledkem poměrování na straně jedné úsilí o dosažení panství práva, na straně druhé efektivity rozhodování a právní jistoty.²⁴ Na zákonodárci je pak, aby při budování opravných systémů poměřoval výše uvedené požadavky, které jsou svým způsobem značně protichůdné. Zdůraznění jednoho může současně způsobit potlačení druhého. V rámci právní teorie navíc žádný referenční model kontrolního systému v rámci soudní soustavy, který by byl závazný, neexistuje. „Rozhodne-li se proto zákonodárce a zřídí-li určitý procesní prostředek, má široké pole pro uvážení, jak při rozhodování o přístupnosti k instančnímu soudu, tak i ve vztahu ke zformování řízení o takovém opravném prostředku, do nichž promítá své představy o jejich účelu. Při výběru kterékoliv z naznačených modalit je však zákonodárce povinen respektovat určité požadavky plynoucí z ústavního pořádku, které se uplatní vždy, když má být upravován výkon státem organizovaného soudnictví. Jde o záruky soudní a soudcovské nezávislosti a o respekt k základním aspektům spravedlivého procesu v rozsahu, který odpovídá povaze opravného prostředku. Respekt vyžadující rámec dále dotvářejí požadavky, které se odvíjejí z principu právního státu, ze základních práv a z principu rovnosti.“²⁵ Ve smyslu uvedených kritérií je podle názoru autora nejvhodnější dvojinstanční opravný systém, který je pro kontinentální právní systém charakteristický. Ten by pak měl být založen na principu jednoho řádného opravného prostředku, případně doplněného o mimořádné opravné prostředky.

Opravný systém tak, jak je v současné době nastaven v českém právním řádu, je vybudován právě na uvedeném konceptu, který má sice určité limity (především v oblasti dovolání), ale ve výsledku se jeví jako nejvíce vyvážený. Spočívá v tom, že v rámci práva civilního procesu existuje jeden řádný opravný prostředek, představovaný institutem odvolání. Mimořádný opravný prostředek je v tomto systému zastoupen institutem dovolání, žalobou pro zmatečnost a žalobou na obnovu řízení.

1.4 Dovolání

V rámci vymezení dovolání je nutné úvodem zdůraznit, že Ústavní soud²⁶ konstantně judikuje (a ESLP shodně potvrzuje), že z ústavního pořádku České republiky ani z čl. 6 Úmluvy nevyplývá povinnost pro smluvní státy k vytváření odvolacích nebo kasačních soudů. Pokud však tyto jurisdikce existují, garance zakotvené v čl. 6

²⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 13. listopadu 2001, sp. zn. Pl. ÚS 15/01.

²⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 21. února 2012, sp. zn. Pl. ÚS 29/11.

²⁶ Např. nález Ústavního soudu ze dne 10. května 2005, sp. zn. IV. ÚS 128/05 nebo nález Ústavního soudu ze dne 11. října 2016, sp. zn. II. ÚS 849/16.

Úmluvy musejí být respektovány, zejména tam, kde zajišťují účastníkům řízení účinné právo na přístup k soudům za účelem projednání jejich práv. Jinými slovy, jsou-li mimořádné opravné prostředky právním řádem připuštěny, nemůže se rozhodování o nich ocitnout mimo ústavní rámec ochrany základních práv jednotlivce, tzn. především práva na spravedlivý proces.

Dovolání je pak v kontextu našeho právního řádu označováno jako mimořádný opravný prostředek, kterým lze napadnout pravomocná rozhodnutí odvolacího soudu, pokud to zákon výslovně připouští.²⁷ Rozhodnutím odvolacího soudu se pak rozumí rozhodnutí, které bylo vydáno v řízení o odvolání proti rozhodnutí soudu prvního stupně krajským nebo vrchním soudem.²⁸ Funkční příslušnost soudu je pak v souladu s ustanovením § 10a o. s. ř. vymezena tak, že o dovoláních proti rozhodnutím krajských nebo vrchních soudů jako soudů odvolacích rozhoduje Nejvyšší soud České republiky (dále jen „Nejvyšší soud“).²⁹ Dovoláním proto nelze úspěšně napadnout rozhodnutí soudu prvního stupně³⁰ nebo soudu nadřízeného.³¹

Samotný Nejvyšší soud je pak legislativně zakotven v čl. 92 Ústavy, z něhož vyplývá, že je vrcholným soudním orgánem ve věcech patřících do pravomoci

²⁷ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. října 2012, sp. zn. 23 Cdo 2937/2011.

²⁸ BUREŠ, Jaroslav, DRÁPAL, Ljubomír, KRČMÁŘ, Zdeněk a kol. *Občanský soudní řád. Komentář. II. díl. 7.* vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 1234.

²⁹ K tomu srov. například usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. srpna 1999, sp. zn. 20 Cdo 1574/99, uveřejněné v časopise *Soudní judikatura* pod č. SJ 45/2000, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. září 2006, sp. zn. 33 Odo 1235/2006, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. září 2011, sp. zn. 33 Cdo 4969/2009, v nichž je opakovaně zdůrazněno, že Nejvyšší soud nemá funkční příslušnost k projednání dovolání proti rozhodnutí soudu prvního stupně, a dále uvedeno, kdy se o taková rozhodnutí (zejména procesní povahy) jedná. Řízení by bylo v tomto případě zastaveno. K tomu dále též například usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. května 2001, sp. zn. 20 Cdo 1535/99, uveřejněné v časopise *Soudní judikatura* pod č. SJ 85/2001, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 1566/2012, podle nichž je Nejvyšší soud jako vrcholný článek soustavy obecných soudů a jako soud, který je funkčně příslušný k rozhodování o opravném prostředku proti rozhodnutím odvolacích soudů, příslušný též k rozhodnutí o zastavení řízení, bylo-li proti rozhodnutí odvolacího soudu podáno „odvolání“.

³⁰ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. května 2014, sp. zn. 33 Cdo 1475/2014.

³¹ K tomu srov. například usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. února 1998, sp. zn. 2 Cdon 1866/97, podle něhož je rozhodnutím „nadřízeného soudu“ i pořádkové opatření, které krajský soud přijal v době, kdy rozhodoval mimo odvolací řízení o tom, zda je soudce okresního soudu vyloučen z projednávání a rozhodování ve věci, a není tudíž dána funkční příslušnost k projednání dovolání proti usnesení „nadřízeného soudu“ o uložení pořádkové pokuty, v důsledku čehož bylo řízení zastaveno. Nebo viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. června 2002, sp. zn. 29 Odo 433/2002, publikované v časopise *Soudní judikatura* pod č. 139/2002, podle něhož je usnesení, kterým vrchní soud uložil v průběhu řízení o odvolání účastníku řízení pořádkovou pokutu, usnesením odvolacího soudu, přičemž Nejvyšší soud není k projednání odvolání proti rozhodnutí vrchního soudu jako soudu odvolacího funkčně příslušný, v důsledku čehož muselo být řízení zastaveno. Dovolání proti usnesení, kterým byla účastníku řízení odvolacím soudem uložena pořádková pokuta, pak není přípustné konkrétně od 1. ledna 2001. Naproti tomu je v souladu s usnesením Nejvyššího soudu ze dne 23. ledna 2003, sp. zn. 26 Cdo 8/2003, uveřejněného v časopise *Soudní judikatura* pod č. 22/2003, usnesení, kterým bylo krajským soudem v průběhu řízení o odvolání proti rozhodnutí soudu prvního stupně rozhodnuto o návrhu na nepřipuštění vedlejšího účastenství usnesením odvolacího soudu, a nikoli soudu prvního stupně.

soudů s výjimkou záležitostí, o nichž rozhoduje Ústavní soud nebo Nejvyšší správní soud ČR. Na ústavní zakotvení Nejvyššího soudu navazuje podle čl. 91 odst. 2 Ústavy jeho vymezení, organizace a působnost, jež jsou konkretizovány v ustanovení § 14 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o soudech a soudcích“ či „zák. o soudech a soudcích“). Nejvyšší soud jako vrcholný soudní orgán ve věcech patřících do pravomoci soudů v občanském soudním řízení a v trestním řízení zajišťuje jednotu a zákonnost rozhodování tím, že rozhoduje o mimořádných opravných prostředcích v případech stanovených zákony o řízení před soudy³² a sleduje a vyhodnocuje pravomocná rozhodnutí soudů v občanském soudním řízení a v trestním řízení a na jejich základě v zájmu jednotného rozhodování soudů zaujímá stanoviska k rozhodovací činnosti soudů ve věcech určitého druhu.³³ Ze svého legislativního zakotvení se dovolání vyznačuje dvěma hlavními aspekty.

Prvním účelem, který je společný všem mimořádným opravným prostředkům, je přezkum a případná náprava vad rozhodnutí soudů nižších stupňů, kde by se měl vzhledem k mimořádnosti daného právního nástroje přezkum zaměřit toliko na vady právní, nikoliv skutkové. Druhým účelem, příznačným pouze pro mimořádné opravné prostředky, o kterých rozhoduje Nejvyšší soud, je pak institucionální zajištění jednoty rozhodování nižších soudů prostřednictvím sjednocování judikatury. S těmito dvěma hlavními účely institutu dovolání se pojí otázka retrospektivního a prospektivního rozhodování, jakož i závaznosti judikatury vrcholných soudů v kontinentálním systému právní kultury.

Rozhodování soudů a soudní judikatura vrcholných soudů může v obecné rovině působit dvěma směry, retrospektivně a prospektivně. Uvedené rozlišování má pak původ zejména v problematice závaznosti judikatury, ale obecně též ve výstavbě justičního systému.

Retrospektivní rozhodování se zaměřuje na minulost. Judikát je v něm omezen pouze na určitý případ, kdy se například prostřednictvím rozhodnutí dovolacího soudu zruší rozhodnutí soudu nižšího stupně, který je při následném rozhodování v dotčené věci vázán právním názorem soudu vyššího stupně (typické zejména pro opravné systémy vybudované na principu kasace). Účelem takového rozhodnutí je především zjednat spravedlnost v konkrétní věci a napravit případná pochybení soudů nižších stupňů. Obecné precedentní působení není přitom zcela vyloučeno, ale je zpravidla spíše vedlejším, nahodilým produktem takového soudního rozhodnutí.³⁴

Prospektivní rozhodování je oproti retrospektivnímu orientováno do budoucnosti. Základem je shodně také přezkum rozhodnutí soudu nižšího stupně (účinky do minulosti), ale oscilují zde účinky do budoucnosti, čímž dochází k normativnímu

³² Ustanovení nutno vykládat v kontextu § 10a a § 236 o. s. ř.

³³ Srov. ustanovení § 14 odst. 1 a 3 zák. o soudech a soudcích.

³⁴ Do 31. 12. 2012 bylo na tomto systému dovolání převážně vybudováno.

působení konkrétního rozhodnutí ve smyslu jeho precedentního přesahu. Rozhodnutí, která mají být předmětem přezkumu ze strany vrcholného soudu, jsou podrobena určité selekci, která by měla zajistit výběr kauz s potenciálem pro judikatorní přesah. Rozhodnutí vrcholného soudu v tomto systému má na jednotlivé případy obecnější dopad a současně vykonává řídicí funkci pro další rozhodovací praxi nižších soudů. Vedle vlivu na činnost soudů všech stupňů má judikatura vrcholných soudů v tomto systému rozhodující význam rovněž pro právní zástupce, kteří musejí na základě jejího rozboru přesvědčit soud o přijatelnosti, respektive přípustnosti svého návrhu.

V právních systémech, v nichž funguje retrospektivní systém judikatury, nemá judikatura (vyjma příležitostné právní argumentace) příliš velký význam. Naproti tomu v prospektivních systémech, v nichž je uplatňována selekce nápadu věcí k vrcholným soudům, se judikatura a její znalost stává základním předpokladem pro přístup k nejvyššímu soudu. V rozhodování vrcholných soudů pak lze vyzorovat oba tyto styly judikatury, přičemž otázkou vždy je, v jakém poměru jsou u toho kterého soudu zastoupeny. Oba směry rozhodování navíc protíná společný pojem, kterým je závaznost judikatury, resp. závaznost soudního rozhodování. V rámci našeho právního systému můžeme konkrétně mluvit o třech typech závaznosti soudního rozhodování.

Prvním typem je obecná závaznost výroků Ústavního soudu ve věci obecné kontroly ústavnosti. Zruší-li Ústavní soud právní předpis nebo jeho část, je zrušující výrok obecně závazný. Zrušující výrok plenárního nálezu Ústavního soudu má tudíž stejnou povahu jako derogační ustanovení v zákoně.

Druhým typem je závaznost individuální, která se týká pouze konkrétní věci. Individuální závaznost můžeme dále vnitřně diferencovat na dvě kategorie. Jednak se jedná o vlastnost, která je prezentována právní mocí rozhodnutí, a dále též o závaznost ve smyslu kasačního rozhodnutí, tzn. vázanost soudu nižšího stupně právním názorem soudu vyššího stupně.

Posledním typem závaznosti je závaznost precedentního charakteru, respektive normativní význam judikatury. Precedentní závaznost je pro systém dovolání stěžejní. Z hlediska vymezení má stejné vstupní veličiny jako předchozí (druhý) typ, výstupní veličiny jsou však podstatně odlišné. Individuální závaznost se totiž vztahuje jen na konkrétní případ, a to jak z hlediska právní moci, tak i z hlediska kasační interpretační povahy. Precedentní závaznost má naproti tomu tři základní znaky: i. svým právním významem přesahuje individuální kauzu, ii. předpokládá zobecněnou interpretaci principu nebo určité normy a konečně iii. připouští určitý stupeň intenzity.

Vzhledem k tomu, že náš právní řád patří do systému kontinentální právní kultury, nepůsobí judikatura vrcholných soudů ve formě závazného pramene práva, tzn. nižší soudy nejsou povinny tuto judikaturu bezvýhradně respektovat a dodržovat. Přestože judikatura vrcholných soudů tedy formálně závazná není, vykazuje normativní sílu. Je potřeba uvést, že „aplikovatelnost judikatury“ dozajisté neznamená její prosté přejímání bez vlastního posouzení. Soudce nižšího soudu je vždy povinen

aplikovatelnost relevantní judikatury v konkrétním případě důkladně zvážit a při subsumpci věci zohlednit řadu faktorů, jako je například ekonomický vývoj, změna společenských podmínek, jakož i správnost interpretace v konkrétním případě.

Myšlenkový sylogismus velmi stručně, a přitom výstižně shrnul Ústavní soud, který k respektování judikatury soudem nižšího stupně řekl: „*V případě, že při svém rozhodování přihlíží k judikatuře, měl by mít na zřeteli, že její ustálenost a platnost jsou odvislé od vývoje, který je odrazem daných společenských a ústavněprávních podmínek. Navíc aplikace takové judikatury musí být v souladu s mezinárodními závazky, které Česká republika přijala (...).*“³⁵ Naopak je nepřipustné, aby se nižší soud od ustálené judikatury vrcholných soudů odchýlil bez naplnění výše uvedených podmínek a zejména bez jakéhokoli zdůvodnění. Takové rozhodnutí naplňuje rysy jurisdikční libovůle a mělo by být vyšším soudem bez dalšího zrušeno.³⁶

Dalším kruciálním problémem, který s výše uvedeným souvisí, je míra selekce nápadu věci vrcholným soudům.

Je-li přístup k vrcholnému soudu nastaven tak, že k němu postačí naplnění minimálních podmínek přípustnosti, a vrcholným soudem je tak ve výsledku projednáván téměř každý případ, působí judikatura takového soudu spíše retrospektivně a tento soud se bude opakovaně vyjadřovat k něčemu, co již bylo nespočetněkrát předtím v jiných věcech vysloveno.

Negativum příliš širokého přístupu k nejvyššímu soudu spočívá podle názoru autora paradoxně v případném chybně nastaveném taxativním výčtu rozhodnutí, proti nimž je dovolání přípustné. V důsledku pochybení při tvorbě selektivních kritérií se k nejvyššímu soudu nemusí vůbec dostat řada rozhodnutí nižších soudů, která by bylo judikaturou potřeba sjednotit. Na druhou stranu může naopak docházet k zahlcení nejvyššího soudu řadou podání *de facto* „stejného druhu“, v důsledku čehož pak nemůže být v plném rozsahu naplněna jeho funkce coby sjednotitele judikatury.³⁷

Je-li naproti tomu přístup k nejvyššímu soudu nastaven poměrně úzce prostřednictvím přísné selekce rozhodnutí, proti nimž je dovolání přípustné, může dojít k situaci, kdy si nejvyšší soud v podstatě bude sám určovat, jaké věci zásadního právního významu přezkoumá, aby mohlo dojít nejen k naplnění účelu dovolání spočívajícího v nápravě vadných rozhodnutí odvolacích soudů, ale současně k naplnění druhého a v zásadě vyššího účelu dovolání, záležejícího ve sjednocování judikatury. Zda je přístup k nejvyššímu soudu koncipován úzce, nebo široce, je však třeba vždy posuzovat individuálně podle celkové koncepce právní úpravy dovolání v tom kterém právním řádu.

³⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 21. listopadu 1996, sp. zn. IV. ÚS 200/96.

³⁶ Srov. nález Ústavního soudu ze dne 25. listopadu 1999, sp. zn. III. ÚS 470/97.

³⁷ K naplnění této funkce Nejvyššího soudu jakožto sjednotitele judikatury blíže též STANISLAV, Antonín. Dovolání v občanském soudním řádu, jeho problémy a možnosti řešení. In KNOLL, Vilém, BERÁNEK, Petr (eds.). *Acta historico-iridica Pilsnensia 2011: kodifikační geneze soukromého práva a její myšlenkové zázemí: sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia k 260. výročí narození Franze von Zeillera a dvěma stoletím všeobecného zákoníku občanského*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011.